

EÖTVÖS JÓZSEF
VALLOMÁSOK ÉS GONDOLATOK

ÖSSZEGYŰJTÖTTE ÉS SZERKESZTETTE
BÉNYEI MIKLÓS

ÉVEK

1831-1871

1841

449

A szerencse oly növény,
mely csak a közepszerűség
temperált éghajlata alatt tenyészik.

450

A sztalaktit
századokig cseperg,
s végre a kő csillogó formáiban
mindenki mást keres.
Ilyen a költészet.

451

Akkor halljuk
leginkább
csörögni láncainkat,
mikor levétetnek.

452

Vannak örömök,
melyeket,
mint bizonyos növényeket,
csak romok fölött találunk.

453

Miután a bizonytalanságnál
kínzóbb érzelem nem létezik,
s kevés ember van,
ki saját ereje által
erős meggyőződést tudna szerezni magának,
igen természetes, hogy
minden ember,
ki bátran állítja, hogy
valamit bizonyosan tud –
hívókra talál.

454

Amint az ember
felülemelkedik az állati félelmen,
mely őt vad állapotában
a természet nagy tüneményei előtt elfogja,
és kutatni kezd,
panteistává válik.
Első eszméi
szükségszerűen materialisták;
csak miután belátta, hogy
materiálisan
sok mindent
nem magyarázhat meg magának,
mintegy kényszerűségből folyamodik
azokhoz a transzcendentális eszmékhez,
melyeket később alakít ki.

455

Az élet tapasztalásai
semmit sem devalváltnak inkább,
mint azon bizalmat,
mellyel saját eszünk s jellemünk iránt
ifjú napjainkban viseltetünk;

s azért nem árt,
ha az ifjú mentől többet vár magától.
Ki a pálya kezdetén
egy Mirabeau vagy Napóleon szerepére
nem érzé hivatva magát,
ritkán emelkedik csak a közepszerűségig is.

456

Mint hegytetőre menve,
úgy életünkben,
mentől magasabbra érünk,
annál meredekebb az út,
s annál kopárabb minden. –
Kilátásunk tágul,
de körözetünk
mindég szegényebbé s pusztábbá válik,
míg végre
a legmagasabb tetőnek csúcsa is
nem egyéb
egy darab sziklánál vagy földnél,
mely épp elég nagy, hogy
egy sírt takarjon.

457

Lelki- s testiképp
egy sors vár reánk:
megvénülünk,
a deli, gömbölyű gyermekarc eltűnik,
s mindég élesebb formákban
mutatkozik a csontalkotmány,
melyre minden forma építettett,
míg végre
a gyermek helyett egy csontváz marad;
s ez történik lelkipépp velünk,
itt is minden,
mi szép s kellemetes vala,
eltűnik,
mindég szabályosabban emelkedik ki
a virágzó képek közül
a hideg logika szabályos formáival,
míg végre csak ez marad.

458

Az ég szürke, a föld sár, a víz pocsolya,
s te fel nem zajogsz örömdben,
ember,
e világmocsok felett,
te nem sírsz gyönyörkönnyekeket?
Hát elfelejtéd, hogy
vetéseid csak sárban kelhetnek ki,
hogym
csak itt intnek reményeid?

459

Hogym a halálos büntetés
csakugyan
elveszti minden hasznát a jus gratia által,
látmi abból, hogym
csak a statárium bír
valóban visszaijesztő erővel.

460

Nem az,
amit bírunk,
hanem a meggyőződés, hogym
amit bírunk, azt megérdemlettük,
boldogít.

461

Ha régi barátainkkal találkozunk,
mennyit nem akarunk nekik mondani,
mikor még távol voltunk,
s most az első fertályóra után
beszélgetésünk lankadni kezd.
Ennek oka az,
mert minden,
mit éppen barátunkkal közleni akartunk,
vagy olyan,
mit egypár szóval,
vagy olyan,
mit szóval éppen nem mondhatunk el.

462

1841. augusztus 27.
Sokszor hallottam, hogy
az embereket
csak rossz napjaikban ismerjük meg;
s ez való,
habár nem azon értelemben,
melyben azt közönségesen mondjuk,
hanem az ellenkezőben;
mert csak ha nagyobb szerencsétlenség ér,
győződünk meg,
mennyire csalódtunk embertársainkban;
de nem azért,
mert őket jobbaknak,
hanem mert
őket a valónál rosszabbaknak képzeltük. —

Az emberi társadalomnak
fel kellene oszlani,
ha sok nemes elemet,
sok nem ismert erényt
nem foglalna magában,
mely közönséges körülmények között
lappang,
de nagy pillanatokban,
éppen midőn reájok szükségünk van,
utat tör magának.
E részben saját tapasztalásból szólhatok.

463

Nincs alkotmányforma,
mely által azt érhetjük el, hogy
a hatalom
nyugodt időkben
ne azon osztályok által gyakoroltassék,
melyek míveltség,
vagyon
vagy születés által
kitűnnek,
s melyek az ország arisztokráciáját képezik.
A demokráciai államszerkezet
előnye abban fekszik, hogy
a hatalom

semmi egyes osztály sajátja nem lévén,
mindig kontesztált,
s hogy a nép
az egymás között küzdő arisztokráciák között
mindég védre talál.

464

Korunkban
a nacionalitások kora letűnt,
s mindazon erőlködés,
mellyel most általjában
mindenütt a világon
az egyes nemzetiségek feleleveníttetnek,
csak azon aggok iparkodásaira emlékeztetnek,
kik éppen mert tehetetlenségeket érzik,
kettős erővel törekednek
annak felelevenítésére. –
Minden nacionalitás
vagy egy külön valláson,
vagy civilizáción alapszik –
ez korunkban nincs többé stb.

465

Nincs semmi
kegyetlenebb,
mint előítéletek.

466

A fa oda hinti virágait,
honnan felnőtt;
s így tegyen a költő honával.

1842

467

Mint a fának árnyéka,
hol a nap forró sugaraitól oltalmat keresünk,
csak estve nő naggyá:
így nőnek tapasztalásaink akkor,
mikor reájok nincs többé szükségünk.

468

Ne gondolja senki, hogy
álmai haszontalanok.
A nyájas képek,
melyeket képzelete behunyt szemei előtt átvisz,
kipihentetik
a durva valóság érintéseiben
elfáradott lelkét;
az álom édes, mint a halál,
de mennyországgá csak álmaink által válik.

1844

469

Valamint
örömek között töltött éj után
arcunk elhalaványul,
úgy a legboldogabb élet is
sokat rabol el tőlünk.

470

Boldognak lenni
nagy mesterség,
de ez nem abban [áll], hogy
szerezni,
hanem inkább abban, hogy
azt, mit bírunk, megtartani tudjuk.
A jó Isten
majdnem mindenkinek
többet adott, mint valaha szerezhethénk,
s midőn e vagyonunkat
más földi javakért,

melyek után fáradunk,
felcseréljük,
mint minden cserénél,
vége az, hogy
magunkat csalatva érezzük.

471

1844. február 6.

Valahányszor
nagy ember valamit tett,
miáltal a világ színe megváltozott,
feltámad
számtalan nagy historikus és bölcsekedő,
ki tökéletes logikával megmutatja, hogy
mit rajta bámulunk,
nem nagyszerű egyediségének,
hanem a kor s történetek
szükséges kifejlődésének tulajdonítható,
hogy Amerikának fel kelle fedeztetni,
habár Kolumbus soha nem létezik,
hogy a francia császárságot
nem Napóleon ereje,
hanem
a direktoriális kormány nyomorultsága
idézte elő sat.
De vajon
e tudományos neme az irigységnek
bizonyít-e többet,
mint más irigykedők ítélete,
bizonyít-e mást, mint hogy
Kolumbus, Napóleon
s mindazon más nagy férfiak,
kiket bámulunk,
semmit,
mi magában lehetetlen ugyan
tenni képesek nem valának,
de hogy tették azt,
mi világon a legnagyobb:
megérteni korokat
s egy nagy gondolat létesítésének
szentelni egész életüket.

472

1844. február 6.

Sokan bámulják, hogy
Spanyolország
annyi ideig nem bír kibontakozni
konstitucionális vajlódásaiból. –
Véleményem szerint e jelenetnek
oka abban fekszik, hogy
a spanyol nép
oly fogalmakat egyesít lelkesülésében,
melyek ellentétben állnak,
vagy legalább abba jutottak;
ilyen szabadság és katolicizmus,
municipális jogok s Spanyolország nagysága.
Míáltal a nemzet oly helyzetbe jutott,
mint azon egyes,
ki egészen ellenkező célok elérése után fárad.

1844-1849

473

A megye rossz garancia,
gyakorlata szükségképp
a kormányhatalmi súrlódásokhoz vezet.
Haladásunk rendet igényel.

474

Mi az embernek természete? –
Az anyagi kevés változásokkal ugyanaz,
a szellemi és szellemi tehetségeinek kifejlődésével
minden században más.

475

Minden revolúciónál
szükséget látunk;

nagyrészt,
mert azok kik szükségét szenvednek,
másképp hallgatnak,
felszólalnak.

476

Nagy népmozgalmak
többnyire hasznára vannak,
mint a vész termékenyebbé teszi az erdőt,
magokat hord szét;
de jaj az egyesnek,
mint a fa,
melyet a vész kitört.

477

Minden ember
legnagyobb szerencsétlensége,
ha választás
vagy sorsok által oly helyzetbe kerülnek,
melyet jellemek el nem bír.

478

Elfelejté, hogy
mihent valamit jónak nem tartunk,
tőle el kell válnunk,
mert nem tudjuk soha,
a visszatérés meddig fog hatalmunkban állani.

479

Éppen
gyenge embereknél
támadnak
a legmagasabb feltételek
leghamarább.

480

Ha
a legbölcsebb ember
államszervezetet készít,
mely a legnépszerűbbnek látszik,
a tapasztalás mutatja, hogy
az a várakozásnak soha sem felel meg.
Ennek oka az,
mert az emberek,
kiknek számára az alkotmány készült,
nem jogászok. –
Oly alkotmányokban,
melyeket századokon át
a nép maga készít magának,
sok ferdeség van,
tág tere a rosszindulatok
s hajlamok küzdelmének,
de épp ilyen kell az embereknek.

1849-1850

481

Tudományos haladásaink
eddig csak zavart idéztek elő,
így szólnak sokan.
Igaz,
de a világosságnak,
mellyel a teremtés megkezdett,
nem az volt-e első eredménye, hogy
a létező káosz feltűnt,
és vajon azért
a káoszt a világosságnak tulajdonítják-e?

482

A biblia szerint
Isten
már a teremtés harmadik napján
elválasztá a száraz részeket a vizektől,
de azért
elég sár és posvány maradt maiglan a világon.

Ugyanezt tapasztaljuk
a tudományok világában,
hol mindazon fáradozások,
melyek az egyes tanok határainak
éles körülírására fordítottak,
csak az összes tudomány egységét bizonyítják,
s mentől inkább haladunk
az egyes tárgyak tökéletesebb ismeretében,
annál inkább győződünk meg arról, hogy
azoknak tökéletes elkülönözése lehetetlen.

483

Az emberek
szabadságot akarnak, hogy
mint Peter Schlemil,
eladhassák árnyékukat.

484

A babiloni torony építése
félbeszakadt
a nyelvek összezavarása által,
az ausztriai birodalomban
ezen összezavarás után
fognak hozzá az építéshez.

485

Bentham teóriája
számtalanszor támadtatott meg
a moralitás szempontjából.
Hová lesz a világ,
ha az önösségre annyira hajlandó emberek
ebben még megerősíttetnek?
Lehet-e minden tettnél
az egyesre bízni hasznosságának megítélését?
Ha Bentham teóriája
tisztán morálfilozófiának tekintetik,
ezen ellenvetések állanak;
mint a törvényhozás teóriája ellenben nem. –
Bentham,
midőn az emberi természetet analizálva

azon meggyőződéshez jut, hogy
az embereknek csaknem összessége
tetteiben azoknak hasznosságát veszi irányul,
egyszerűen arra inti a törvényhozót, hogy
rendeleteit
a lehetőségig úgy intézze, hogy
azok
ne csak az állományra nézve
hasznosak legyenek,
hanem, hogy
az egyes polgár is
csak személyes érdekeit tartva szemei előtt,
azoknak hasznosságáról meg legyen győződve;
s felfogásom szerint
jelen,
mindent vizsgáló századunkban
csak ily törvények számolhatnak követésre. –
A törvény előtti tisztelet,
melyet Angliában
s az Amerikai Szövetségben
annyira magasztalunk,
csak
a törvényhozás ezen természetének következménye.

486

A kígyó a paradicsomban
a világ uradalmát ígérte az embernek,
ha a tiltott gyümölcsből eszik,
s nem mondhatjuk, hogy megcsalá.
Vétke büntetéséül
homloka izzadságában
kell azóta keresni mindennapi kenyerét,
s ezen kénytelenség az,
mi őt a világ urává tévé.

487

Pallas szerint
a mongolok között,
ha egyik a másiknak üstökét húzza,
büntetettik;
nem mert a meghúzottat,
hanem mert a királyt sérti,

kinek ez üstök tulajdona.

488

Majdnem minden
régiebb városnak
volt egy szent neve,
mely titokban tartatott;
így Róma ezen neve
soha nem tudatott bizonyossággal.

489

A kínaiak
birodalmukat
a Közép birodalmának nevezik,
az indusok midhianának,
a skandinávok Midgard;
mind hasonló értelmű szavak,
s vajon mit bizonyít ez egyebet,
mint azt, hogy
az ember a helyet, melyen lakik,
a világ középpontjának tekint[i]
minden éghajlat alatt. –

Ki azon, hogy
önösség nemünk általános tulajdona,
kétkedik,
mondja,
hol van a hely,
melyen a patriotizmusnak nyomaira nem találhánk; s mi a patriotizmus egyéb önösségnél,
melyet,
mert az érzemény sokakkal közös,
veszedelem nélkül bevallhatunk.

490

1849. május 6.

A homoeopathia
infinitezimális adagjaival
arról győzé meg az embereket, hogy
sok baj orvosság nélkül gyógyul meg,

s igen sokszor jó azt a természetre bízni,
mi eddig számos
orvosi tanácskozmánynak tárgya vala.

Napjainkban
sokan
a politikában
hasonló elvek szerint járnak el.
Angliában,
s még inkább az Amerikai Szövetségben,
Európa többi államánaihoz képest
aránylag igen kevés kormányoztatik,
s mert ennek oly jó következései tapasztaltattak,
sokan
a világ üdvét
minden kormány megszűnésében,
valóságos anarchiában keresik.

Talán
mint az orvosi tudományban
a homoeopathiának,
úgy ezen állományi tévtannak
meglesznek jó következései:
az, hogy átlátjuk,
miként
a dolgok természetes kifejlődésére is bírhatunk,
sőt kell bírunk,
valamint,
mert mint az orvosság,
úgy a kormányzás csak ott nem árt,
hol elkerülhetetlenül szükséges. –

Felfogásom szerint
a tudománynak első feladása
az egyes eseteket felkeresni,
hol ily szükség létezik.
Az állomány
csak ott s akkor erős,
ha egész hatalma
azon kevés tárgyra központosíttatik,
melyek annak természetes körét képezik.

491

A szabadság

csak ott biztos,
hol azt az egyes polgár
nem eszmében, hanem tetteleg élvezi. –
Abszolút hatalom,
mely az állomány nevében gyakoroltatik,
könnyen átváltozik más abszolutizmussá.
A konvent, Napóleon, Cromwell, Róma.

492

1849. május 7.

Vészek
nemcsak rontanak,
de termékenyítenek is.
A vihar,
mely a százados fát ledönti,
elkapja magával magvait,
s elhelve azokat mérföldekre való távolságban,
ott,
hol előbb pusztta volt, erdőt teremt.

Mint az anyagi világban,
így van az az emberi társaságban is,
s ki a népvándorlás következtetéseit megfontolá,
nem fogja tagadhatni,
miként a történetekben
vésses korszakot nem találunk,
melynek üdvös eredményei nem lettek volna. –
De ha a ledöntött fának magvaiból
századok után egész erdők támadnak is,
vajon az ember,
ki alatta pihent,
ne keseregjen azért este felett,
s ha a ménkő saját házát felgyújtá,
ne sírjon romjain,
mert hisz a mennydörgéssel
egyszerre eső jött,
meleg után a mezők szebben díszlenek? –

Ó, e világ
isteneknek való látmány,
az egyes ember
ez arasznyi életben
szenvetéseinek vigasztalását nem éri el,

s jól teszi, ha kesereg.

493

1849. május 7.

Vannak,
kik lármát akarnak csinálni a világon;
én csendes életet óhajtok.
Mint a pataknál,
úgy az életben
minden zaj
csak megtört habok s kínos esések jele.

494

1849. május 8.

Jól emlékszem, hogy
gyermekkoromban
fő örömet abban találtam, hogy
a kertben s mezőkön körüljárva,
az egyes fűszálakat
a fák különböző nemeihez hasonlítgattam.
Órákat töltöttem így,
míg végre a vadzab és vízi perjék
csakugyan fenyők- és pálmáknak látszottak,
s én magam képzetemben óriássá nőttem, ki,
mint Gulliver Liliput-országban,
egy lépéssel egész erdőkön s hegyeken lép át. –

S nem fekszik-e
minden gyermeknek
legfőbb boldogsága abban, hogy
mindent a valónál nagyobbbnak lát? –
Később többnyire az ellenkező csalódásba esünk,
s azért veszítjük el kedvünket az élethez,
mert igen sok dolgot a valónál kisebbnek tartunk.

495

1849. május 9.

Minden gép
annál tökéletesebb,
minél kevesebb s egyszerűbb
eszközökkel
felel meg céljának;
ez áll politikai intécióinkról is.
A való haladás
a politikában, mint a mechanikában,
a használt eszközök egyszerűsítésében fekszik.

496

1849. május 10.

Századunk
meghajlik a tények előtt;
ha valamiről elmondhatjuk,
ez fait accompli,
minden ellenvetésnek hallgatni kell.
Bizonyos tekintetben e nézet helyes,
csak egyről nem kellene megfledkeznünk, hogy
minden tény csak akkor bevégett,
ha az uralkodó eszmének megfelel,
egyébként az, mi történt, csak átmenetnek,
csak a kifejlődés egy új fázisának tekinthető.

497

1849. május 10.

Ha az üterek lázban dobognak,
az orvos fejét rázva áll:
csak a pulzus menne lassabban,
s minden jó lenne.
De vajon azért jobb-e,
ha a pulzus egészen megáll? –
S vajon,
ha a szabadság láza aggodalommal tölt el,
azáltal segítsünk, hogy
annak minden életjelét elnyomjuk?

498

1849. május 12.

Mindennek,
mit igen sokan valónak tartanak,
ugyanazon következései vannak,
mintha az csakugyan való lenne.

499

1849. május 14.

Benjamin Constant,
mint más republikánusok,
kik e kormányformával
Franciaországban tett kísérletekkel
megelégedve nem valának,
később
az alkotmányos monarchia zászlóihoz szegődött,
és sok szépeket írt
a királyi hatalom hasznáról,
melyet pouvoir neutre-nek nevezett.
Az egész Constant-féle teóriában
csak azon egy kis hiba van, hogy
a tapasztalás szerint
a királyi hatalom
soha pouvoir neutre nem volt.

500

1849. május 18.

Ha nyári vész vonult át a vidéken,
ezer letört ágat találunk,
a mező virágait s fűvét leverte a zápor,
s csak pusztulást látnak szemeink;
azt, hogy a levegő megtisztult,
s korhadt fák ledöntetvén,
új, erősebb növényeknek adtak helyet,
nem veszi észre semmi.
Így van az forradalmakkal is;
első pillanatban elborzadunk a pusztítástól,
melyet okoztak,
de jótéteményei azért nem maradnak el.

501

1849. május 18.

Központosítás
Ha az emberek
a politikai befolyás lehetőségével
élni akarnak,
együttal térről is kell gondoskodniuk,
hol azt gyakorlatilag megtehetik.
Ha csak egy ilyen pont adódott,
arra
mintegy fizikai kényszerűséggel
nyomás hat,
mely
- ha ez a pont a központi államhatalom –
az egész államot irányítja.

502

1849. június 3.

Hogy a világot
azon bajoktól megmentjük,
melyeket egyesek nagyravágása okozott,
a milliók irigységét hívjuk fel küzdelemre [...].

503

1849. június 3.

Az ausztriai zurnalisztikának
különös fogalmai vannak
az alkotmányosságról.
A Presse
a birodalmi alkotmányt
policiális intézkedésnek tekinti,
melynek célja, hogy
a forradalom
Magyarországban lehetetlenné tétessék.
A Lloyd szeretetében még tovább megy,
s büntető intézetet akar,
melyben
a magyarok

kicsapongásaikért
méltólag lakoljanak.
Megtörténhetnék, hogy
mind e két tanács elfogadhatónak találtatnék,
s az utóbbinál,
ezen egészen új büntetési módnál,
az új hallgatási rendszer hozattatnék be.

504

Bennszületett eszmék

Alig van tárgy,
mely több vitatásra adott volna alkalmat ennél;
oka felfogásom szerint abban fekszik,
mert a kérdés hibásan állíttatott fel.
A kérdés nemcsak az,
hozunk-e
bizonyos, már formulázott eszméket
magunkkal a világra,
hanem egyszersmind az is,
léteznek-e
az emberi elmének bizonyos hajlamai,
melyeknél fogva
hasonló előzmények után,
azaz hasonló tapasztalások s érzések által
ugyanazon eszmékhez jutunk?
Mert ha ily hajlamok léteznek,
ha bizonyos eszmék
bizonyos előzmények után
minden emberi elmében
éppoly kényszerűséggel támadnak,
mellyel
az éhes gyermek
ételt látva maga előtt
enni kezd,
az ily eszméket
természetünk szükséges következéseinek,
s így általánosaknak kell tekintenünk;
s mi a praktikus eredményeket illeti,
egészen mindegy,
akár már a kész eszmét,
akár azon hajlamokat
hozzuk magunkkal a világra,
melyek szükségképp ezen eszmékhez vezetnek.

Az utóbbi módon állítva fel a kérdést,
megfejtése talán könnyebbé válik;
én legalább
- hacsak egy minden népeknek
közös isteni revelációt feltenni nem akarunk –
nem foghatom meg
azon egyetértést,
mely oly különböző
s egymással semmi érintkezésben nem állt
népek eszméi között
létezik,
hacsak
az emberi elmében létező
természetes hajlamot
nem teszünk fel,
mely őket ezen eszmékhez vezette.

505

Nagy Sándorról
az orientális írókban
nyomot nem találni;
ez a Kelet ereje,
a vis inertiae.

506

Sonderbar
der man es widerholen muss:
der Staat bestehet aus Menschen,
ihre Interesse zu schonen,
ist das höchste für den Staat.
Más,
ha bizonyos keresetnemek támadása
lehetetlenné tétetik,
más,
ha azok ex post facto rontatnak meg:
ilyenkor a sértett érdekek megrontják a státust.

507

Az új állam
legnehezebb kérdéseinek egyike

a pénzügyi.
(Az ókor pénzügyei.)
Nem annyira
a kiadások csökkentése a nehéz,
inkább a polgárokat meggyőzni
annak szükségességéről.

508

Hogy a legédesebb tejből
a legcsípősebb sajt váljék,
csak egy szükséges - bizonyos idő.

509

A szabad sajtó
- meggyőződéseem szerint –
nemcsak joga,
hanem kötelessége az állampolgárnak.
Ezért mondom meg a véleményemet szabadon.

510

Magyarországot
mint tabula rasát említik.
A többi ország sem más.

511

Osztrák birodalom

Megengedem, hogy
az osztrák birodalomban
az abszolutizmus
most és egy ideig lehetséges,
de csak a monarchia abszolutizmusa,
s nem egy többségé;
s pedig azon egyszerű okból,
mert az osztrák birodalomban
következésében –
többség nem is létezik.
Ki a szabadságot itt

- nemzetiségi viszonyaink

a francia minta szerént akarja szervezni,
ha azt a népek érdekében teszi,
ábrándozó,
ha a dinasztia erősítésére,
valóságos őrült,
mert oly elvek megalapításán dolgozik,
melyek egyenesen
a legitim monarchia gyengítésére állítottak fel,
s mindenütt,
hol azok practice behozattak,
a monarchikus hatalom
ingadozását vonták magok után.

512

Azt mondják,
az igazságszolgáltatás adminisztrációjának egyöntetűnek kell lennie.
Most ez a cél, főként ezt kell elérni.